

**DIMENSIUNI ALE ABORDĂRILOR OBIECTIVE PRIVIND FENOMENUL
SĂRĂCIE ȘI EXCLUZIUNE SOCIALĂ
ÎN CONTEXTUL INTERESULUI COMUN NAȚIONAL**

Stela MILICENCO

Catedra Asistență Socială

The author of the article investigates the scientific approach of phenomenon of poverty and its conceptual pair - the social exclusion. The author noted that the phenomenon of poverty is no stranger to any society. Conceptualisation of poverty has changed in space and time, depending on what society has defined and recognized as the minimum subsistence.

Combating poverty, as the direction of concrete measures, was present in social policies promoted in Moldova. Also, in recent years have been adopted a series of measures aimed specifically to improve the situation of the poor. Unfortunately the real situation of the population of our country is not the one to ensure the decent standard of living.

Persistența sărăciei în cadrul societăților determină intensificarea acțiunilor antisărăcie prin fundamentarea unor programe eficiente de atenuare a sărăciei, ceea ce presupune conceptualizarea și operaționalizarea fenomenului *sărăcie* și a indicatorilor ei, estimarea proporțiilor și a parametrilor ce caracterizează evoluția ei în timp, determinarea cauzelor acesteia și specificarea metodologiei de estimare a pragului de sărăcie.

Din punct de vedere etimologic, conceptul de sărăcie aparține adversității, deoarece evocă în același timp **decădere și vulnerabilitate**, implicând **preocupări religioase și etice**. Soarta celor defavorizați secole de-a rândul nu i-a lăsat indiferenți pe oameni, astfel că s-a ajuns la reacții instituționalizate, organizate în jurul ideilor de „ajutor” și de „suferință”. Sărăcia este o problemă veche de când lumea, problemă, pe care omenirea a încercat de-a lungul istoriei să o rezolve, fapt atestat și de un șir de evenimente. Preocupările de combatere a sărăciei au ținut la început de milostenia creștină, treptat s-au amplificat, s-au diversificat și au fost instituționalizate.

Printre **evenimentele importante și intervențiile notabile ale puterii publice** trebuie remarcate următoarele:

(i) anul **750** – Califul Omar creează prima Vistierie publică pentru colectarea fondurilor și distribuirea lor săracilor. În civilizațiile aztecă și încă, inspectorii vegheau asupra respectării de către adunările sătești a obligației de a asigura existența persoanelor vârstnice sau cu dizabilități, prin exploatarea unui teren al comunei. De asemenea, vechile legi indiene conțin numeroase dispoziții referitoare la îngrijirile ce trebuie acordate celor mai săraci, iar harul creștinesc al filantropiei este una dintre îndatoririle Împăratului bizantin;

(ii) anul **1100** – Biserica romană emite un „Decretum” constituit din legi și canoane, care include principiile viitoare ale unui Cod teologic și practic privind caritatea, în cadrul căruia era stabilit că bogații aveau obligația legală și morală să-i ajute pe săraci;

(iii) anul **1536** – Henric al VIII-lea alcătuiește un sistem de clasificare a oamenilor în săraci și bogați, instituie proceduri de colectare a donațiilor și de distribuție a lor către săraci. Aceste măsuri se extind de la nivel local la nivel național. Actul emis de guvernul lui Henric al VIII-lea este cunoscut ca „**Legea sărăciei**” – prima lege care prevede beneficii pentru categoria de săraci;

(iv) anul **1601** – în Marea Britanie este adoptată „**Legea săracilor**” (din timpul reginei Elisabeta), care consfințește pentru prima dată principiul responsabilității statului în asigurarea celor în nevoie, fiind considerată un prim exemplu de strategie antisărăcie. Acest act normativ prevedea obligativitatea fiecărei parohii de a prelua responsabilitatea pentru propriii săraci și acordarea de ajutor acestora în schimbul prestării unor munci în folosul comunității din partea celor apti de muncă. Deși beneficiile sociale erau absolut minimale, legea totuși definea categoriile de nevoiași și prevedea un impozit special pentru alimentarea fondului de ajutorare. Tot în Anglia au fost inițiate diverse ateliere publice în care persoanele sărace prestau un șir de activități, obținând un venit care să le asigure mijloace de supraviețuire [1];

(v) **1834** – este adoptată „**Noua Lege pentru săraci**”, care marchează schimbarea concepției dominante în epocă; astfel, a început a se considera că subvenționarea săracilor produce tot mai multă sărăcie. În consecință, noile reglementări au transferat asistența celor săraci către azile și ateliere comunitare și au asociat-o cu un oarecare blam social;

(vi) **1942** – este elaborat „**Raportul Beveridge**”, în cadrul căruia s-a propus o strategie privind asigurările sociale, alocațiile familiale, serviciile naționale de sănătate, ocuparea forței de muncă;

(vii) **secolul al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea** – în țările Europei de Est reducerea nivelului de sărăcie s-a datorat politicii de dezvoltare a unui amplu sistem de servicii publice de educație și ocrotire a sănătății, de construcție de locuințe de stat și de asigurare a utilizării lor în condițiile unor chirii mici și ale subvenționării serviciilor de gospodărie comunală, de asigurare a unui înalt nivel de ocupare a forței de muncă ș.a.

În România și în Republica Moldova activitățile de ocrotire a celor săraci au evoluat odată cu apariția asistenței sociale și inițial s-au structurat sub forma unor măsuri reglementate prin acte juridico-normative, finanțate din bugetul public, în cadrul unor instituții specializate. Printre cele mai relevante etape istorice ale evoluției conceptului de sărăcie în **România** se înscriu organizarea „bolnițelor” pe lângă mănăstiri, care erau de fapt aziluri pentru săracii bolnavi (secolul al XVIII-lea); organizarea în anul 1775 a instituției cu caracter umanitar „Cutia milelor” de către Alexandru Ipsilante, în cadrul căreia veniturile se acumula din donațiile către biserici și cotele benevole de participare a populației, acestea servind pentru ajutorul copiilor săraci; stabilirea în Capitolul VIII al Regulamentului Organic al Valahiei a unei reglementări a unităților de asistență socială, printre care și Casa de ajutorare a săracilor, sprijinită de Biserică prin logofătul bisericesc (anul 1830), ș.a. În **Republica Moldova** sărăcia începe să fie tratată, din anul 1991, ca o problemă socială care își are originea în sistemul economic și nu în decăderea morală a indivizilor. Drept urmare, sunt adoptate un șir de programe naționale care prevăd atenuarea fenomenului *sărăcie*. Vom aduce câteva exemple. Astfel, la 3 decembrie 1998 Primăria municipiului Chișinău a adoptat Decizia nr.27/1 „Cu privire la Programul municipal de protecție socială a categoriilor socialmente defavorizate și de combatere a sărăciei”. Ulterior au fost elaborate câteva programe de reducere a sărăciei în Republica Moldova (14.06.2000 – **Programul Național de Atenuare a Sărăciei**; 29.12.2000 – **Strategia preliminară de reducere a sărăciei**; 2.12.2004 – **Strategia de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei**).

Generalizând evenimentele și etapele de evoluție a conceptului de sărăcie, vom concluziona că este evidentă o oscilație istorică între plasarea responsabilității pentru starea de sărăcie asupra oamenilor săraci sau asupra condițiilor care nu depind de controlul indivizilor. Astfel, *pe de o parte, se conturează o direcție*, considerându-se că oamenii săraci se află în această situație din cauza unor circumstanțe dincolo de controlul lor. Dat fiind că sursa sărăciei rezidă în sistemul socioeconomic, soluția ei trebuie să fie de asemenea la nivel societal, prin aplicarea intervențiilor sistemice în domeniul eradicării inechităților sociale. *Pe de altă parte, devine explicită o altă direcție*, fiind promovată ideea că procesul de reducere a sărăciei a fost greșit de la început, insistându-se asupra faptului că sărăcia are la bază probleme individuale. Săracii ar trebui să-și asume responsabilitatea pentru propria bunăstare și să se detașeze singuri de sărăcie. Susținerea săracilor prin intermediul intervențiilor guvernamentale nu ar reuși decât să întretină dependența persoanelor sărace față de donații.

În acest context, vom **sintetiza evenimentele istorice în două etape, ce se perindă succesiv**, parcurgând traseul de la reprezentarea sărăciei ca pietate ideală și superioritate morală până la plasarea sărăciei în întregime în responsabilitatea săracilor. Astfel, în perioada **Evului mediu** (*vom denumi-o simbolic prima etapă*) condiția de a fi sărac nu era în mod necesar asociată termenului de lipsuri economice. Spre exemplu, în Anglia și în Franța din acea perioadă la categoria de săraci se refereau persoanele care nu aparțineau clerului sau nobilimii. Fiind în circumstanțe economice precare, trăsătura lor distinctă era că nu purtau arme, din care cauză aveau nevoie de protecție, care era de datoria regelui să le-o asigure. Cu toate că sărăcia era asociată cu suferințe economice, ea totuși nu era privită drept o patologie socială. Din contra, săracii erau considerați o parte componentă intrinsecă a unei societăți organice, a celor trei stări (războinicii, clerul, agricultorii săraci și alți muncitori), care se considerau a fi reflectarea ordinii divine. De rând cu prosperitatea, și sărăcia era atribuită grației lui Dumnezeu; respectiv, toți trebuiau să-și accepte soarta cu umilință. Săracii nu erau stigmatizați și se considerau superiori, din punct de vedere moral, celor bogați. Este cunoscut exemplul istoric, când Regele Franței din secolul al XIII-lea Louis a tăiat personal pâine și a turnat vin săracilor, pe care i-a hrănit la masa lui. Într-o societate care condamna lucrurile lumești, săracii reprezentau un ideal religios, ei fiind și folositori celor bogați în calitate de instrument de depășire a păcatelor, de exemplu, prin actele de caritate.

Procesul de trecere la cea de-a doua etapă a început aproximativ în secolul al XIII-lea, fiind generată de recoltele slabe, foamete, ciumă, perioade climaterice grele care au condus la pierderea pământului, mulți dintre țărani nemai fiind în stare să-și întretină familia, completând astfel numărul proletariatului rural. A început să se contureze tot mai accentuat semnificația conferită corelației dintre sărăcie și lipsa locurilor de muncă, care nu oferea alte opțiuni decât cerșitul și criminalitatea. Astfel, imaginea săracului pios și umil suferea o transformare radicală, marcată de indolența și anonimitatea cerșetorilor. Se făcea diferența dintre

„săracii de drept” (orfani, familiile monoparentale cu mulți copii, persoanele vârstnice, cu dizabilități), în a căror asistare se manifesta bunăvoință, și cei care nu meritau să fie considerați astfel, având capacitatea de a munci și de a produce bunăstarea.

La redefinirea sărăciei a contribuit și filosofia umanistă a Renașterii: imaginea săracului care exemplifica idealul medieval al supunerii față de soarta dată de Dumnezeu era în contradicție totală cu noua viziune umanistă asupra efortului, aspirației individuale și autorealizării. Respectiv, cei care nu se conformau acestui nou ideal nu puteau să pretindă respectul celeilalte părți a societății. Organic legată de umanism era și dezvoltarea capitalismului în secolele XVII și XVIII, perioadă în care relația dintre individ și societate se schimba de la o comunitate organică (în care grupurile erau mai importante decât indivizii) spre o societate neomogenă (formată din indivizi independenți ce acționau întru realizarea intereselor persoanele, fiecare stabilindu-și relațiile prin mijloacele contractelor formale explicite). Astfel, în contextul noilor valori ale individualismului nu mai exista loc pentru săraci, spre deosebire de epoca Evului mediu timpuriu. Viziunea rigidă asupra societății din pietatea medievală este înlocuită de idealurile fondate pe egalitate.

Ulterior, la continuarea transformării semnificației sociale a sărăciei a contribuit teoreticianul K.Marx, care a dezvoltat o perspectivă articulată asupra sărăciei, demonstrând că procesele interne ale capitalismului produc în mod inerent sărăcie. Din această cauză, responsabilitatea pentru sărăcie trebuie identificată în însăși natura sistemului economic și nu în eșecurile personale ale oamenilor. Totodată, o componentă importantă a modului de conceptualizare a fenomenului sărăcie a constituit-o dezvoltarea, începând cu secolul al XIX-lea, a științei sociologice, obiectul de studiu al căreia se referă la investigarea sistemului social, astfel încât interpretările datelor sociologice reprezintă sinteze utilizabile în proiecțiile sociale cu caracter inovator. Ilustrativ în acest sens este conceptul de „cultură a sărăciei”, promovat de antropologul Oscar Lewis.

În concluzie menționăm că, pentru o abordare exhaustivă a sărăciei, analiza redefinirii acestui fenomen din perspectivă istorică este primordială; or, anume în acest context poate fi asigurată promovarea unei discuții obiective, animată și de interesul comun național.

Fenomenul *sărăcie* este vizibil, real, dar conceptul de sărăcie este dificil a-l defini, relativitatea definițiilor urmând firesc multitudinea de semnificații ce i-au fost atribuite. Precum este și cazul multor alte concepte din științele sociale, conceptului de sărăcie i s-au asociat diverse semnificații atribuite de către un autor sau altul, într-o țară sau alta, precum și în perioade de timp diferite. În literatura de specialitate termenul „sărăcie” este, în general, ambiguu sau insuficient definit. Definițiile sărăciei diferă în funcție de importanța care se acordă diferitelor sale dimensiuni, de diferențele majore dintre realitățile pe care le caracterizează, de scopul și contextul în care se face evaluarea, precum și de diferențele de percepție a realităților sociale.

Diferențele dintre nevoile și aspirațiile indivizilor, dintre stilurile lor de viață, dintre mediile în care aceștia trăiesc, dintre diferite momente de timp la care se face referire determină și caracterul divers al definirii sărăciei. Sunt cunoscute situații care denotă că la același nivel de venituri un individ poate fi sărac într-o țară și bogat în alta. Este relevant exemplul prezentat de E.Zamfir, care accentuează că există diferență dintre „sărăcia americanului” și „sărăcia indianului”. Deși s-ar părea că *săracul american* este altceva (mult mai puțin grav) decât *săracul indian*, în realitate lucrurile par a fi cu totul altfel: sărăcia în țările bogate este mai „urâtă”, mai degradantă decât sărăcia în țările sărace. Într-o țară săracă există o anumită „demnitate” a sărăciei, o asumare a ei ca ceva mai mult sau mai puțin natural, și **nu ca un eșec personal** [2]. Este o sărăcie acceptată cu sentimentul inevitabilității ei istorice, cu o atitudine pozitivă care caută să compenseze lipsa materială. Într-o țară prosperă, însă, săracul se poate simți marginalizat, un nerealizat, el trăiește drama nereușitei, a lipsei; sărăcia lui nu este demnă, dar întunecată de frustrare și degradare.

Numeroase probleme de ordin metodologic pe care le implică definirea sărăciei au reprezentat obiectul multor lucrări de specialitate din domeniul sociologiei, economiei, statisticii etc. Studiul științific al sărăciei a început odată cu debutul secolului al XX-lea (B.S. Rowntree, 1901) și a luat o mare amploare în următorii ani (A.B. Atkinson, 1987; A.K. Sen, 1976, 1979, 1987; P.Townsend, 1979, 1993; J.Foster, 1984; V.Praag, 1994; C.Zamfir, 1995, 1997, 1999; M.Molnar, 1999; A.Neculau, 1999 ș.a.). Cu toate că studiul conceptului de sărăcie a cunoscut multiple și interesante dezvoltări, totuși punctele de vedere contradictorii persistă în unele aspecte ale conceptualizării și ale metodologiei de măsurare a sărăciei.

Sărăcia este definită, în general, din perspectiva bunăstării, fiind considerată o stare de lipsă a acesteia, o privare de atributele bunăstării.

Din **perspectiva complexității** atribuite conceptului, există definiții de tipul unidimensional și multidimensional, care au condus la modalități diferite de măsurare a sărăciei. Abordarea cea mai tradițională este

abordarea unidimensională, în cadrul căreia **sărăcia** este definită ca „lipsa de mijloace materiale (financiare), în special a veniturilor, necesare pentru a achiziționa și a dispune de bunurile și serviciile necesare asigurării unui trai adecvat în raport cu standardele colectivității” [3]. Posibilitatea de a dispune și de a posedea aceste bunuri și servicii reprezintă esența acestei definiții, iar măsurarea se realizează în baza unui singur indicator, considerat relevant pentru exprimarea sintetică a bunăstării unei persoane/familii: *venitul disponibil* sau *cheltuielile de consum*. Uneori se utilizează un indicator în expresie naturală (spre exemplu, consumul exprimat în calorii) sau un indicator antropometric (spre exemplu, greutatea copiilor raportată la înălțime), care sunt destul de sugestive pentru a caracteriza starea de sărăcie.

În calitate de concepte alternative la abordările unidimensionale sunt utilizate noțiunile de sărăcie economică, sărăcie exprimată prin lipsa veniturilor și venituri insuficiente sau cheltuieli minime [4].

Abordările moderne analizează sărăcia ca pe un fenomen complex, **multidimensional**, implicând considerarea acelor aspecte ale condițiilor de viață care sunt insuficient/deloc reflectate de indicatorii bunăstării vieții economice. În comun cu resursele materiale sunt incluse și cele de ordin cultural și social, iar starea de sărăcie se apreciază în funcție de posibilitatea oamenilor de a participa la viața societății și de a funcționa ca membri ai acesteia. Astfel, sărăcia se definește ca un complex „**social-psihologic-cultural, un mod de viață al individului, familiei și comunității**” [5]. În acest context, L.Stoleru menționează că sărăcia „comportă multiple fațete care nu pot fi cuprinse cu ușurință într-un cadru cu concepții simple... Noi descriem sărăcia ca pe o stare de insuficiență din domeniul bunurilor materiale, în timp ce **ea poate reprezenta mai curând o excludere din societate**” [6]. P.Townsend definește sărăcia ca **un cumul de deprivări**, care se instalează atunci când oamenii nu pot avea tipul de alimentație și vestimentație, locuință și mediu de locuit, condițiile de muncă obișnuite în societatea în care ei trăiesc. Dânsul a concretizat această definiție prin identificarea a 77 indicatori relevanți pentru analiza situațiilor de deprivare în mai multe domenii. Conceptul „deprivare relativă” a fost cu succes utilizat în analiza sărăciei din perspectivă sociologică; astfel, termenul „deprivare” poate fi utilizat în sens obiectiv pentru a evalua situații în care oamenii posedă mai puțin decât alții dintr-un domeniu anume – fie acesta un venit, un loc de muncă, o călătorie etc. Totodată, conceptul nu este deloc lipsit de „sentimentele de deprivare”; or, obiectele materiale nu pot fi evaluate în acest context fără a face trimitere la modul în care ele sunt privite de oameni, chiar dacă sentimentele nu pot fi introduse într-o manieră explicită în acest cadru. Totuși, definirea sărăciei prin intermediul deprivării relative vine mai mult să suplimenteze în termeni de absență a posesiei, decât să fundamenteze analiza sărăciei. Rămân nerezolvate unele chestiuni importante, spre exemplu: dacă se compară sărăcia din două societăți, atunci cum poate fi găsit un standard comun de necesități din moment ce astfel de standarde diferă de la o țară la alta? ș.a.

Definirea multidimensională a sărăciei a obținut o nuanță specială în concepțiile prezentate de: **Amartaya Sen**, laureat al Premiului Nobel pentru economie (anul 1998), potrivit căruia sărăcia constă în lipsa posibilității oamenilor de a fi liberi și de a participa la viața societății, dânsul definind sărăcia în termeni de capabilități, apropiind-o astfel de noțiunea de standard de viață; **Maria Moldoveanu** în 1997, care ia în considerare sărăcia spirituală, de idei, morală și sufletească, pe care le unește într-un concept de sărăcie cumulativă, și **Mollie Orshanski** în 1969, care afirmă într-un articol că „sărăcia, ca și frumusețea, se află în ochii spectatorului” [7].

Deși abordările multidimensionale sunt mai complexe, transpunerea lor în plan concret este mult mai restrânsă, deoarece aspecte importante ale sărăciei astfel definite nu pot fi măsurate și utilizate pentru strategiile antisărăcie. Modalitățile de aplicare a abordărilor multidimensionale sunt următoarele:

(i) prin utilizarea unui singur indicator sintetic – veniturile disponibile sau cheltuielile de consum. Ape-larea la această măsură unidimensională este determinată de dificultățile de ordin practic legate de obținerea informațiilor necesare aplicării unor formule complexe de măsurare și de faptul că veniturile/cheltuielile pot asigura cea mai bună măsură „împrumutată” pentru a aprecia sărăcia, având în vedere corelația puternică dintre ele și nivelul de bunăstare; or, ele reprezintă concomitent instrument și rezultat al bunăstării, respectiv, cauza și consecința sărăciei. Este o soluție la care se apelează frecvent în diverse evaluări ale sărăciei în plan național sau în comparații internaționale, cu precizarea că rezultatele trebuie utilizate cu anumite rezerve;

(ii) prin utilizarea unor indicatori non-monetari referitor la diferitele situații de privațiune pentru determinarea pragului de sărăcie exprimat în venituri/cheltuieli, sau prin stabilirea stării de sărăcie cu ajutorul indicatorilor non-monetari privind un cumul de privațiuni;

(iii) prin completarea evaluării și analizei sărăciei, realizate în principal pe baza veniturilor/cheltuielilor, cu ajutorul unor indicatori non-monetari considerați relevanți pentru anumite aspecte ale sărăciei. Astfel, se utilizează indicatori care vizează alimentația, locuința, posesia diferitelor bunuri, sănătatea, educația, presiunea financiară;

(iv) prin calculul unor indicatori complecși, determinați prin compunerea, pe baza unor metode speciale, a unui set de indicatori monetari și non-monetari privind principalele dimensiuni ale bunăstării/sărăciei. De exemplu, cercetătorii italieni au aplicat o metodă de evaluare multidimensională a sărăciei bazată pe teoria mulțimilor fuzzy, care a permis compunerea a 16 indicatori (considerați simptome ale sărăciei) într-un indicator sintetic reprezentând o măsură relativă ordinală sau pseudo-cardinală a sărăciei, utilă în special pentru stabilirea profilului sărăciei [8].

Capacitatea oamenilor de a fi integrați eficient în viața societății a fost pusă în centrul definiției sărăciei și de experții ONU în cadrul Rapoartelor Dezvoltării Umane, **dezvoltarea umană** fiind centrată pe progresul obținut de toate grupurile sociale din comunitate – de la cei bogați la cei săraci. Dat fiind că **dezvoltarea umană constituie un concept exhaustiv, el poate fi considerat relevant în evaluarea multidimensională a sărăciei**. Prezintă interes istoricul definitivării metodologiei de calculare a conceptului de dezvoltare umană. În perioada anilor 1970-1990, experții ONU au efectuat analiza comparată a nivelului de trai al populației în 169 de țări ale lumii. În baza acestor cercetări s-a constituit sistemul criteriilor calității vieții, care a fost aprobat la întrunirea mondială la nivel superior de la Copenhaga (martie 1995). Ulterior, acești indicatori au direcționat programele dezvoltării umane și eradicării sărăciei, desfășurate de ONU. Sistemul elaborat include 26 indicatori, al căror spectru se extinde de la longevitatea vieții până la securitatea socială. În acest context, comunității internaționale i s-a propus să deplaseze accentele de la ritmurile creșterii economice spre dezvoltarea durabilă a omului și, în această bază, să formuleze noi scopuri ale dezvoltării, anume: dezvoltarea economiei pentru evoluția umanității, și nu invers. Pe lângă indicatorii generali conceptuali, precum sunt cei ai calității vieții, experții ONU au elaborat indicatorul măsurabil, utilizabil în comparațiile internaționale. Rezultatele cercetărilor desfășurate de ONU pe parcursul mai multor ani în diferite țări au fost prelucrate în 1990 și din acel an au început să fie editate rapoarte anuale sub genericul „Dezvoltarea Umană”. În unul dintre primele rapoarte de acest gen în circuitul științific a fost lansat conceptul **dezvoltare umană**, prin care se subînțelegea **nu doar creșterea veniturilor oamenilor, dar și sănătatea lor, instruirea, menținerea mediului natural, asigurarea libertății acțiunilor și cuvântului și, de asemenea, formarea altor condiții pentru dezvoltarea socioeconomică**. În primul Raport al ONU a fost propusă și tehnica de măsurare a *Indicatorului Dezvoltării Umane (IDU)*, care includea evaluarea longevității vieții (evaluată prin speranța de viață la naștere), a nivelului de educație (calculat ca medie aritmetică ponderată a ratei alfabetizării, cu o pondere de două treimi, și a ratei brute de înrolare în toate nivelurile de educație, cu o pondere de o treime) și a nivelului de viață (evaluat prin PIB pe cap de locuitor, exprimat în dolari SUA la Paritatea Puterii de Cumpărare). În rapoartele următoare era prezentat mecanismul detaliat de calculare a indicatorului dezvoltării potențialului uman. Pentru calcul se utilizează date detaliate extrase de pe un eșantion din mai multe țări. Astfel, se conturează un indicator acceptat universal și comparabil, acest indicator utilizându-se pentru analiza situației socioeconomice în țări aparte și în întregime în lume. Esența calculelor IDU rezidă în faptul că cu cât mai aproape de 1 este indicatorul relevat, cu atât mai înaltă este calitatea potențialului uman, a dezvoltării socio-umane a țării respective. Acest specific îi oferă posibilitatea de a-l utiliza în calitate de evaluator al eficacității programelor naționale și internaționale și drept un instrument eficient de lucru la nivelul comparabilității mondiale. Pentru comparații pe plan internațional, statele se grupează în felul următor:

- (i) state cu dezvoltare umană înaltă $IDU > 0,800$;
- (ii) state cu dezvoltare umană moderată $0,501 < IDU < 0,799$;
- (iii) state cu dezvoltare umană scăzută $IDU < 0,500$.

În conformitate cu Indicele Dezvoltării Umane, poziția internațională a Moldovei este următoarea: poziția 99 din 169, pentru anul 2010 înregistrându-se un indice de 0,623 [9]. Indicatorii de bază care determină IDU în Republica Moldova sunt următorii: 69,31 ani – speranța de viață, 91% – încadrarea în învățământul școlar (rata brută de cuprindere în învățământul școlar) și 861 Euro – PIB pe cap de locuitor.

Cu toate că există o multitudine de cercetări cu privire la sărăcie, este destul de complicat a traduce conceptul în practică și a-l face operațional, păstrând totodată complexitatea abordărilor uni- și multidimensionale. O definiție care ar combina cele două abordări ale sărăciei este următoarea: **sărăcia reprezintă o stare de lipsă permanentă a resurselor necesare, care ar asigura un mod de viață considerat a fi decent și acceptabil în colectivitatea dată**. Deși nu există un consens, definițiile utilizate pe plan internațional prezintă o trăsătură comună: ele asociază necesitățile individuale sau normele de trai cu un indicator al bunăstării. Astfel, se spune că **într-o societate există sărăcie dacă una sau mai multe persoane nu ating acel nivel de bunăstare economică, care se consideră a fi un minim rezonabil după standardele acelei societăți**. Studiile realizate

de *Oficiul Statistic al Comunității Europene (Eurostat)* într-un program amplu privind cercetarea statistică a sărăciei în țările Comunității Europene pornesc de la o definiție adoptată prin Decizia Consiliului (19.12.1984): *Săracii sunt persoanele, familiile și grupurile de persoane ale căror resurse (materiale, culturale, sociale) sunt atât de limitate, încât le exclud de la un nivel de viață minim acceptabil în statele în care trăiesc.* Observăm că această formulare definește sărăcia în termenii absenței resurselor (abordare unidimensională). Din motive practice, nu a fost posibil să se extindă definiția sărăciei în sensul includerii explicite a componentelor culturale și sociale, astfel încât definiția este utilizată în termenii resurselor materiale. Astfel, săracă este considerată persoana (familia, grupul) care are un nivel al bunăstării situat sub un anumit prag. Totuși, dacă se au în vedere legile consumului formulate de Engel, o așa abordare permite luarea *implicită* în considerare a acestor componente. De fapt, pe măsura creșterii resurselor individuale, gospodăriile și membrii acestora își orientează tot mai mult cheltuielile spre satisfacerea unor cerințe de ordin superior (inclusiv a celor culturale).

Sărăcia nu este doar o consecință, ci și o premisă defavorabilă a creșterii economice. **O supraestimare a sărăciei** ar conduce la alocarea de resurse (prin transfer) pentru o populație care nu este îndreptățită să primească aceste resurse, iar **o subestimare** va aduce o alocare de resurse insuficiente și plasarea unei părți a populației în afara protecției sociale.

În discursul contemporan privind fenomenul *sărăcie* se utilizează tot mai frecvent termenul de **excluziune socială**, ca o extensie a tematicii clasice a sărăciei, incluzând **imposibilitatea de a fi inclus în diferite rețele sociale, economice, politice și culturale**. Conceptul de excluziune socială este cu mult mai recent decât cel de sărăcie. El a fost lansat în anul 1975 în documentele Consiliului de Miniștri al Consiliului Europei (CMCE) și reluat în 1989 în Carta Europeană a Drepturilor Fundamentale ale Muncitorilor, publicată de Comisia Europeană, în care se afirmă că este necesar de a fi combătută excluziunea socială. Se poate afirma că termenul s-a consacrat, în special, prin cel de-al treilea Program Antisărăcie lansat de Comisia Europeană în perioada 1990-1994, după care discursul politic a tins să înlocuiască conceptul de sărăcie cu cel de excluziune socială, ca termen cu o arie mai largă de cuprindere.

În literatura de specialitate conceptul de **excluziune socială** este abordat în calitate de o perspectivă a marginalizării sociale [10], făcându-se referire cu precădere la o **situație de eșec în realizarea deplină a drepturilor cetățenești, generată de cauze structurale de natură socioeconomică și individuală, care afectează integrarea individului în unul sau câteva dintre subsistemele sociale: sistemul legal**, care promovează integrarea civică; **piața forței de muncă**, care promovează integrarea economică; **sistemul statului bunăstării**, care promovează integrarea socială și **sistemul comunitar și familial**, care promovează integrarea interpersonală.

Spre deosebire de perspectiva sărăciei, care este preponderent statică, dat fiind că se concentrează asupra **rezultatului** unor procese economice greu modificabile, perspectiva excluziunii sociale este axată pe **procesul** dinamic de „sărăcire” (*noțiune introdusă de Bruto da Costa*). **Sursele excluziunii sociale** pot fi divizate în trei tipuri distincte:

(i) **excluziunea structurală produsă de configurația sistemului social**, care este rezultatul unor procese structurale, spre exemplu: lipsa unui răspuns adecvat al instituțiilor de stat abilitate la o anumită nevoie;

(ii) **apartenența teritorială/comunitară a individului/grupului**, care face ca el să nu-și satisfacă o anumită nevoie din cauza deficitului de resurse din comunitate, deși există o soluție formală în sistem și ea funcționează în alte comunități. Spre exemplu, în mediul rural este insuficientă oferta de servicii de asistență socială specializate (centre de zi pentru vârstnici etc.), fapt ce-i exclude pe unii cetățeni de la dreptul de a beneficia de aceste forme de suport social;

(iii) **autoexcluziunea** – opțiunea este a individului, modelul cultural, dezinteresul, alte diverse elemente care țin de decizia personală determinându-l în primul rând să opteze singur pentru a respinge o anumită formă de participare socială. Un exemplu ar reprezenta faptul că unele persoane nu-și fac acte de identitate sau de căsătorie pentru că nu doresc.

Formele de manifestare a excluziunii sociale în societățile contemporane sunt: excluziunea economică (de la venituri primare și transferuri sociale); de la educație; de la serviciile de sănătate; de la sistemul de asistență socială; de la serviciile ocupaționale la nivel de piață a muncii; de la participare la viața politică; excluziune condiționată de delincvență; de dependență de droguri și alcool; produsă de deformările în funcționarea sistemului de justiție; produsă de accesul redus la oportunități în funcție de comunitate; excluziune determinată de abandon/lipsa familiei; în funcție de gen; de apartenența etnică; excluziune generată de traficul de ființe umane; excluziune culturală și de informație etc. [11].

Individul are un drept fundamental de a fi membru activ al societății, de a fi independent prin propriul efort. Spre exemplu, șomajul reprezintă o formă de excluziune socială, el este intolerabil **nu** din cauză că duce la pierderea resurselor financiare (acest lucru se poate rezolva prin beneficii sociale), ci deoarece **exclue persoana din logica normală a vieții sociale**: o viață activă, în care fiecare își produce prin efort propriu bunăstarea sa. Nu este întâmplător faptul că lupta împotriva șomajului, pentru crearea de noi locuri de muncă a devenit un obiectiv-cheie al Uniunii Europene. Datoria primară a colectivității este de a combate excluziunea socială și de a promova incluziunea socială. Problema constă nu numai în faptul de a acorda beneficii sociale, ci de a **include social**, de a reintegra persoana în funcționarea normală a societății.

Spre exemplu, în Strategiile Antisărăcie, adoptate de cele 15 țări membre ale Uniunii Europene în anul 2001, un principiu fundamental al incluziunii sociale îl reprezintă **activizarea**. Misiunea oricărei societăți constă nu doar în faptul de a oferi beneficii pasive, ci și de a asigura șanse de incluziune socială, activizând indivizii care sunt excluși social. Societatea contemporană se confruntă cu un paradox interesant. Astfel, *pe de o parte*, ea nu are nevoie de munca unui important segment al populației, care este sărac și care este respectiv susținut prin beneficii; *pe de altă parte*, ea are nevoie de o mulțime de munci, pentru care nu are resurse financiare de a le plăti.

Experiența New York-ului este tipică pentru o astfel de schimbare de perspectivă: beneficiile sociale erau acordate complementar cu activitățile de interes public; beneficiarii de ajutoare sociale capabili de muncă au fost obligați să contribuie prin muncă la majorarea bunăstării colectivității. Beneficiarii au apreciat pozitiv această schimbare de atitudine, căci au obținut sentimentul utilității colective, **au realizat că au capacitatea de a deveni activi**. Or, exemplul dat se referă doar la o modalitate de activizare și, prin aceasta, de promovare a incluziunii sociale. Există multiple metode care urmăresc dezvoltarea capacităților de activitate economică, dobândirea încrederii în sine, motivarea, dezvoltarea disciplinei de muncă. În unele țări europene, de exemplu în Danemarca, se utilizează tot mai frecvent conceptul de **economie socială**, prin care se înțelege domeniul de activitate al întreprinderilor ce are nu numai o finalitate strict economică, ci și una socială – să angajeze în competiția de pe piața muncii tineri în scopul formării la ei a abilității de activitate economică, șomeri de lungă durată, persoane cu deficiențe dezavantajate, dar care au dreptul la o participare activă ș.a. În contextul dat prezintă interes și experiența României. Astfel, **Legea nr.416/2001 privind venitul minim garantat** urmărește să *diminueze numărul persoanelor sărace* prin garantarea unui venit minim fiecărei persoane aflate în situația de risc social, avându-se în vedere și obligativitatea prestării a 72 ore de muncă în folosul colectivității pentru beneficiarii care au capacitate de muncă. Prevederea respectivă este o modalitate de *stimulare a incluziunii sociale* într-un sistem modern de viață, care să ofere șanse reale de prosperitate, eliminând riscul marginalizării [12].

În fine, cele două concepte, *sărăcie* și *excluziune socială*, sunt complementare, iar fiecare societate își stabilește mijloacele de acțiune reieșind din situația social-economică concretă. Or, după cum se menționează în rapoartele organizațiilor specializate ale ONU (PNUD, UNICEF etc.), **sărăcia reprezintă o problemă națională și, prin urmare, necesită soluții naționale**.

Referințe:

1. Neculau A., Ferreol G. Aspecte psihosociale ale sărăciei. - Iași, 1999, p.15-16.
2. Zamfir E. Psihologie socială. Texte alese. - Iași, 1997, p.314-323.
3. Zamfir C.(coord.). Dimensiuni ale sărăciei. - București, 1995, p.15.
4. UNDP. Human Development Report. - Oxford University Press, New York, Oxford, 1997, p.21-32.
5. Zamfir C. (coord.). Dezvoltare comunitară și strategii antisărăcie. - București, 2000, p.29.
6. Stoleru L. Vaincre la pauvreté dans le pays riches. - Paris, 1974, p.14-22.
7. Orshanski M. How poverty is measured. - Washington D.C., 1969, p.24.
8. Molnar M. Sărăcia și protecția socială. - București, 1999, p.24.
9. http://www.undp.md/presscentre/2010/HDR_Launch_5Nov/1_HDR_2010_Moldova_Ro.pdf
10. Atkinson A., Hills J. Social exclusion, Poverty and unemployment. - London, 1998, p.15-29.
11. Zamfir C., Stănescu S. (coord.). Enciclopedia dezvoltării sociale. - Iași, 2005, p.240-254.
12. Zamfir C. Cele 72 de ore // Revista de asistență socială (București), 2002, nr.1, p.54-57.

Prezentat la 23.03.2011